DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-22

САМОВІДВОДИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ IN ABSENTIA: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Каліннiков Олексій Валерійович
доктор філософії, адвокат,
старший науковий співробітник відділу проблем публічного права,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна

У 2014 році у кримінальному процесуальному законодавстві України було запроваджено інноваційний інститут здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia), який тривалий час ефективно використовувався в іноземних країнах.

У кримінальному процесуальному законодавстві України кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia) складається з спеціального досудового розслідування (ст.ст. 297^1-297^5 КПК України), спеціального судового провадження (ст. 323 КПК України), а також з процедури обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 6 ст. 193 КПК України).

Дані процесуальні питання вирішуються як на стадії досудового розслідування слідчим суддею, зокрема, щодо надання згоди на здійснення спеціального досудового розслідування та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, так і судом у судовому провадженні, у тому числі, стосовно спеціального судового провадження а, також, обрання запобіжного заходу.

Законодавцем за для забезпечення неупередженості судового розгляду у кримінальному провадженні, в тому числі, за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia), у статті 75 КПК України встановлено обставини, що виключають участь слідчого судді, судді в кримінальному провадженні.

Порядок розгляду відводу слідчому судді або судді визначено ч. 1 ст. 81 КПК України [1].

Вказана правова норма визначає лише порядок вирішення питання про відвід, при цьому порядок вирішення питання самовідводу судді залишається не вирішеним, про що свідчить судова практика, що має своїм наслідком непоодинокі випадки притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Так, Вища рада правосуддя своїм рішенням № 1986/0/15-25 від 18.09.2025 залишила без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 23.07.2025 № 1562/3дп/15-25 про притягнення судді Зіньківського районного суду Полтавської області до дисциплінарної відповідальності за самостійне, всупереч процесуальним нормам та усталеному підходу судів України, вирішення питання самовідводу у кримінальному провадженні (протягом грудня 2024 року – січня 2025 року суддя дев'ять разів вирішив питання заявленого ним самовідводу) [2].

На переконання Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя в наведеному рішенні у разі заявлення самовідводу слідчим суддею або суддею, який здійснює судове провадження одноособово, його розглядає інший суддя цього ж суду, визначений у порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК України. Такий підхід щодо розгляду самовідводу у кримінальному провадженні є усталеним у судах України [3].

Постановою Великої Палати Верховного Суду від 12.02.2026 у справі №990SCGC/43/25 (провадження № 11-378сап25) скаргу на рішення Вищої ради правосуддя від 18.09. 2025 року № 1986/0/15-25 «Про залишення без змін рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 23.07.2025 року № 1562/3дп/15-25 про притягнення судді Зіньківського районного суду Полтавської області до дисциплінарної відповідальності» залишено без задоволення, а рішення Вищої ради правосуддя від 18.09.2025 року № 1986/0/15-25 – без змін [4].

Наступним прикладом підтвердження існування вказаної проблематики – порушення порядку розгляду самовідводу слідчим суддею або суддею у кримінальному провадженні є справа щодо притягнення судді Шевченківського районного суду міста Полтави до дисциплінарної відповідальності.

Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові 19.02.2026 у справі №990SCGC/46/25, провадження № 11-412сап25 (п.п. 106-114) щодо оскарження рішення Вищої ради правосуддя від 14.10.2025 № 2118/0/15-25, прийняте за результатами розгляду скарги на рішення Другої Дисциплінарної палати ВРП від 14.05.2025 № 1017/2дп/15-25 дійшла, зокрема, наступного висновку: «Відвід судді в кримінальному провадженні – процесуальний інститут, спрямований на усунення слідчого судді, судді або присяжного від участі у кримінальному провадженні за умови існування обставин, що виключають їх участь. Отже, законодавець, керуючись суб'єктним критерієм ініціатора заяви про відвід, розмежовує поняття «самовідвід» та «відвід» судді (суду). Водночас з огляду на зміст норм параграфа 6 «Відводи» глави 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК України, незважаючи на розмежування цих понять, правові засади регулювання

самовідводу та відводу судді (суду) (підстави, заява про підстави, наслідки) викладені послідовно та спрямовані на уніфікацію порядку їх вирішення. Отже, у разі подання слідчим суддею або суддею, який здійснює судове провадження одноособово, заяви про самовідвід питання про самовідвід має і може вирішувати інший суддя цього ж суду, визначений у порядку, встановленому частиною третьою статті 35 КПК України.» [5].

При цьому, 5 суддів Великої Палати Верховного Суду не погодилися із вказаним судовим рішенням та висловили свою окрему думку в частині висновків про те, що питання про самовідвід слідчого судді у кримінальному провадженні є чітким, недвозначним. Дана позиція ґрунтується на тому, що ГПК України (ч. 9 ст. 39), ЦПК України (ч. 9 ст. 40), КАС України (ч. 2 ст. 40) однаково регламентують порядок вирішення питання про самовідвід судді та встановлюють, що питання про самовідвід судді вирішується ухвалою суду, що розглядає справу, яка оформлюється окремим документом. При цьому назва зазначених статей цих кодексів також є однаковою – «Порядок вирішення заявленого відводу та самовідводу». Однак, ні з назви ст. 81 КПК України, в якій немає згадки про самовідвід судді, ні зі змісту самої норми, де також не йдеться про порядок вирішення питання про самовідвід судді, не можна дійти однозначного і переконливого висновку щодо складу суду, повноважного вирішувати зазначене питання. На нашу думку, саме законодавець у КПК України чітко не визначив порядок розгляду заяв про самовідвід судді (слідчого судді), що потягло за собою різну практику судів з розгляду зазначених заяв у кримінальному провадженні [6].

Водночас суддя у відставці Володимир Прасолов вважає, що найбільш проінформованим про наявність підстав, які перешкоджають судді, відповідно до ст.ст.75, 76 КПК України, брати участь у розгляді справи є саме головуючий. Так, він може знати про такі обставини, як невідомі іншим учасникам, наприклад, висловлювання стороннім особам думки стосовно вирішення справи. Тому саме на головуючого, в першу чергу, законодавець покладає обов'язок усунутися від розгляду справи, а саме заявити про самовідвід. Вбачається, що передача заяви про самовідвід на вирішення іншому судді визначає ухилення головуючого судді від виконання обов'язку усунення від розгляду справи і є за своєю суттю перекладанням цього свого обов'язку на іншого суддю, що є неприпустимим, оскільки виконувати обов'язки повинна та особа, на яку такі обов'язки покладено [7].

Таким чином, аналіз судової практики свідчить про відсутність у КПК України чіткого визначення порядку розгляду заяв про самовідвід судді (слідчого судді), що потребує нагального вирішення цього питання

у спосіб викладення назви статті 81 КПК України в наступній редакції «Порядок вирішення питання про відвід та самовідвід» та встановлення чіткого, недвозначного порядку розгляду заяв про самовідвід судді (слідчого судді). Тут є два шляхи, згідно першого – питання про самовідвід вирішує інший суддя цього ж суду, визначений у порядку, встановленому частиною третьою статті 35 КПК України. Згідно другого – аналогічно до правової регламентації ГПК України (ч. 9 ст. 39), ЦПК України (ч. 9 ст. 40), КАС України (ч. 2 ст. 40), згідно якої питання про самовідвід судді вирішується ухвалою суду, що розглядає справу, яка оформлюється окремим документом.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України: [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
2. Рішення Вищої ради правосуддя № 1986/0/15-25 від 18.09.2025. Вища рада правосуддя: [сайт]. URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/54623
3. Рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя № 1562/3дп/15-25 від 23.07.2025. Вища рада правосуддя: [сайт]. URL: https://hcj.gov.ua/doc/doc/53594
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.02.2026 у справі №990SCGC/43/25 (провадження № 11-378сап25). Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134160146
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.02.2026 у справі №990SCGC/46/25 (провадження № 11-412сап25). Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135235071
6. Окрема думка суддів на постанову Великої Палати Верховного Суду від 12.02.2026 у справі №990SCGC/46/25 (провадження № 11-412сап25). Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135515723
7. Прасолов В. Самовідвід в кримінальному процесі – погляд з точки зору виконання обов'язку та перетворення його у право. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/349789-samootvod-v-ugolovnom-protsesse-vzglyad-s-tochki-zreniya-vypolneniya-obyazannosti-i-preobrazovaniya-ee-v-pravo